

Η Αλχημία από τους ελληνοιστικούς ως τους μεσοβυζαντινούς χρόνους

Στο δεύτερο μέρος του αφιερώματος του περιοδικού στην Αλχημία εξετάζουμε την παρουσία και την εξέλιξη της από την ελληνοιστική ως τη μεσοβυζαντινή περίοδο, με άξονα την αλλαγή των αντιλήψεων και τη δύσκολη επιβίωση της επιστήμης αυτής σε έναν κόσμο που συνεχώς μεταβάλλεται. Από την αρχαιότητα, όταν η αλχημική έρευνα θεωρούνταν ως απόλυτα φυσική και ενδιαφέρουσα ενασχόληση για την εξήγηση του κόσμου, περνάμε στους ελληνοιστικούς χρόνους, όταν οι θετικές επιστήμες σημείωσαν σημαντική ανάπτυξη. Η φθίνουσα πορεία του φιλοσοφικού προβληματισμού στην Ελλάδα οδηγεί στη μετατόπιση της πνευματικής αναζήτησης ανατολικά (Μ. Ασία, Αίγυπτο, Συρία), όπου πολλοί Έλληνες ζητούν καταφύγιο στις αυλές φωτισμένων βασιλέων και προωθούν την έρευνα στα μαθηματικά, την αστρονομία, τη μηχανική, την ιατρική και τη φυσιογνωσία. Για τους φιλοσόφους, και γενικά τους σκεπτόμενους της Ανατολικής Μεσογείου, η θεωρία της ενότητας της ύλης, την οποία υποστηρίζει η Αρχή Μία-Αλχημία, απόλυτα ορθολογιστική για τα σημερινά δεδομένα, έγινε αποδεκτή και υιοθετήθηκε.

Από την πλευρά τους, οι Ρωμαίοι, παίρνοντας τη σκυτάλη από τους Έλληνες, ακολουθούν τη στωική σκέψη, δηλαδή τον ορθολογισμό που συνδυάζει τη λογική με τη φυσική και την ηθική. Η τελευταία αναπτύχθηκε από τους Λατίνους φιλοσόφους, οι οποίοι αποδέχονταν την αέναη επιστροφή, μία από τις αρχές της Αλχημίας, η οποία συμβολίστηκε αργότερα με την εικόνα του ουροβόρου όφεως. Από τους σημαντικότερους Ρωμαίους στοχαστές είναι ο Τίτος Λουκρήτιος Κάρος, ο οποίος προφανώς είχε μνηθεί στην Αλχημία.

Στα πρώτα χριστιανικά χρόνια, η Αλχημία καταδιώκεται ως αιρετική. Τα σχετικά συγγράμματα καίγονται και η Αλχημία τοποθετείται μεταξύ των απόκρυφων επιστημών, θέση που κρατά ακόμη και σήμερα, μαζί με την Αστρολογία και τη Μαγεία. Από φιλόσοφοι οι αλχημιστές μετατρέπονται σε φυσικούς, συχνά με στόχους αμφίβολους, υλιστικούς. Ο πλέον αξιόπιστος από τους αλχημιστές των πρωτοχριστιανικών αιώνων είναι ο Ζώσιμος ο Πανοπολίτης (5ος αι.). Στο βιβλίο του με τίτλο *Ιμούθ* αναφέρεται σε μια πρώτη παράδοση για τη γένεση της Αλχημίας, σύμφωνα με την οποία ο πρώτος των τεχνών ήταν ο Χημεύ, από τον οποίο προέρχεται «το όνομα της χημείας».

Μικρογραφία, Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, Ιερουσαλήμ.

Στη συνέχεια γίνονται ποικίλες ανακατατάξεις στους κόλπους των επιστημών και του πνεύματος. Τότε εμφανίζονται στο προσκήνιο οι Άραβες και ο Ομμεϊάδας χαλίφης Χαλίφτ, μαθητής του Ελληνοσύριου αλχημιστή-μοναχού Μοριανού, γίνεται ο ιδρυτής του αραβικού κλάδου της Αλχημίας. Ο Μοριανός υπήρξε ένας από τους διαπρεπέστερους μύστες της εποχής του, και ένας από αυτούς οι οποίοι, κατά τα αραβικά λεξικά, πέτυχαν το «Μέγα Έργο», δηλαδή τη μετατροπή ενός αγενούς μετάλλου σε χρυσό. Το έργο του *Βίβλος των συνθέσεων της Αλχημίας* είναι ιδιαίτερα γνωστό, γιατί με αυτό εισήχθη αργότερα η Αλχημία στη Δυτική Ευρώπη. Οι Άραβες παραλαμβάνουν όσα από τα έργα των Ελλήνων διέφυγαν την καταστροφή και τα μεταφράζουν στην αραβική γλώσσα σώζοντάς τα από τον αφανισμό. Μεταξύ αυτών και ένα έργο του 5^{ου} αιώνα π.Χ., το οποίο οι Άραβες δάσκαλοι του 8ου αιώνα θα θεωρήσουν ως σύνοψη ολόκληρης της κοσμογονικής επιστήμης. Η Ευρώπη θα παραλάβει το κείμενο αυτό σε αραβική γλώσσα μόλις τον 10ο αιώνα, και η λατινική του μετάφραση θα παραμείνει άγνωστη, με μοναδική εξαίρεση την τελευταία του σελίδα. Η σελίδα αυτή, με το όνομα «Σμαράγδινος Πίναξ» θα έχει μια εκπληκτική τύχη: θα αποτελέσει για τους επόμενους οκτώ αιώνες το απάνθισμα της αλχημικής γνώσεως.

Η διαμάχη μεταξύ δύο παρατάξεων στο Βυζάντιο και κατ' επέκταση μεταξύ των θεωριών που αυτές πρέσβευαν, αυτής των Εθνικών (των πιστών στην αρχαιοελληνική θρησκεία) οι οποίοι δέχονται τη νομοτέλεια στη φύση, και εκείνης των χριστιανών που έχουν ασπαστεί την τελεολογία, επηρέασε την εξέλιξη της Αλχημίας. Η υπερίσχυση της χριστιανικής θρησκείας κράτησε την Αλχημία σε νάρκη εκτός από τα σύντομα διαλείμματα των εικονομαχικών κινήσεων. Ο κλονισμός που υπέστη το Βυζάντιο από το εικονομαχικό κίνημα, ο φανατισμός των μοναχών και οι αντιθέσεις με την παπική Εκκλησία, ανάγκασαν την άρχουσα τάξη να στραφεί προς την αρχαία Ελλάδα. Ο μετέπειτα πατριάρχης Φώτιος μελετά την αρχαία ελληνική γραμματεία και συγγράφει, μεταξύ άλλων, τη *Μυριόβιβλον* ή *Βιβλιοθήκην*, στην οποία αναλύει και κρίνει 280 βιβλία της εκκλησιαστικής φιλολογίας και της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας, διασώζοντάς τα. Ακόμη συλλέγει και σχολιάζει πλήθος παλαιών βιβλίων Αλχημίας, τα οποία έτσι διαφυλάχθηκαν ανά τους αιώνες. Ο πολυμαθέστατος και πολυσχιδής Φώτιος ήταν και ο ίδιος αλχημιστής, στα δε κείμενά του περί «αρχαίας μεταλλείας» συναντά κανείς ενδιαφέρουσες πληροφορίες και λεπτομέρειες περί χρυσοποιίας ή κατασκευής χρυσού.

Την εποχή του Φωτίου υπήρξε μια συγγραφική έξαρση αλχημικών έργων και αναδίφηση σε αρχαιότερα αλχημικά συγγράμματα, από Έλληνες του Βυζαντίου και Άραβες. Διακρίνεται η προσπάθεια διαφόρων λογίων να καταστήσουν γνωστούς, στους μη μνημένους στην Αλχημία, διάφορους όρους και εκφράσεις της επιστήμης αυτής, κάτι που κατά έναν περίεργο τρόπο, επαναλήφθηκε, περίπου χίλια χρόνια αργότερα, στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη.

Παράλληλα, οι Άραβες συνεχίζουν να μεταφράζουν ελληνικά κείμενα στην αραβική γλώσσα, και δη τη λαϊκή. Παράδειγμα είναι το «Βιβλίο του Κράτη», όπου Κράτης είναι παραφθορά του Δημόκριτος. Το έργο αυτό, γραμμένο προφανώς από Έλληνα μονοφυσίτη μοναχό της Αιγύπτου, περιέχει πάμπολλες αναφορές σε αρχαίους Έλληνες σοφούς αλλά, χάρη στον μυστικιστικό και οραματιστικό χαρακτήρα του, ταίριαζε στη νοοτροπία των Αράβων, γεγονός που το έκανε από τα δημοφιλέστερα αναγνώσματα, και μπορεί να θεωρηθεί ως ο αρχαιότερος σύνδεσμος μεταξύ της ελληνικής Χυμειτικής ή Αρχής Μίας και της αραβικής Αλχημίας.

Η προσωποποίηση της Αλχημίας από την εκκλησία της Παναγίας των Παρισίων.